

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ**ՄԱՐԴԿԱՅԻՆԸ ՕՇԱԿԱՆԻ ՄԷՋ**

Սիրելի Նուրիկեան,

Փափաքեր էիր որ Օշականին նուիրուելիք յառաջիկայ «Նոր Գիր»-իդ համար, ներկայացնեմ Օշական մարդը, կամ աւելի ճիշդ թերեւս, մարդկայինը՝ Օշականի մէջ: Ընդարձակ է տարազը, եւ արդի մտածողութեան պահանջներով, բաւական բարդ, մանաւանդ Օշականի պարագային: Օշականի հետ իմ ունեցած մտերմութիւնս մասամբ կը դիւրացնէ անշուշտ իմ աշխատանքը, սակայն միւս կողմէն կը ստիպէ զիս ըլլալ ժուժկալ իր նկատմամբ: Եւ այս ոչ միայն հասկնալի նկատումներով, այլ մանաւանդ հոգեբանօրէն. ի վերջոյ թագաւորը իր մերձաւորներուն համար, ինչպէս կ'ըսուի, սովորական մարդ մըն է:

Անշուշտ անբնական պիտի ըլլար Օշական մարդը ներկայացնել, առանց անդրադառնալու այն մեծ արժանիքներուն, որոնցմով ծանօթ է ան մեր գրականութեան մէջ: Սակայն կարելի է արձակօրէն կենալ այդ բոլորը այնքան գեղեցկացնող իր հոգիին դիմացը, զգացնելու համար նկարագրի այդ երեսումներէն հոծ բխումներ՝ Օշականով ծանօթ գրական արդիւնքին:

Չեմ ուզեր կանգ առնել նաեւ իր անձնաւորութեան այն մանրամասնութիւններուն առջեւ, որոնցմէ աւելին թերեւս մեզմէ շատեր պիտի փորձէին ցոյց տալ իբրեւ տարր մարդերու կեանքին: Չմոռնանք միւս կողմէն, թէ մարդեր տալ կը նշանակէ հոգեբանական կարգ մը երեսներու եւ անոնցմով պայմանաւոր գաղափարներու ալնթէզը ընել, եւ կամ առնուազն զանոնք հոգեգրել գէթ իրենց կեանքի մեծ փուլերուն վրայ: Այս տողերու նպատակը շատ ամփոփ ու մտերմիկ է, մարդ մը ներկայացնելու ծանր աշխատանքէն աւելի, խօսիլ է բարեկամի մը մասին՝ ուրիշ բարեկամներու:

Շատերու անծանօթ է թերեւս, եւ անհրաժեշտ է ասիկա գիտնալ, ճիշդ գնահատելու համար ընդարձակ մթերքը գործի մը, զոր ոմանք կը սիրեն նմանցնել բուրգի, որուն ստորոտն ենք կեցած, թէ Օշական առանց երկրորդական վարժարան միսկ աւարտած ըլլալու, միս մինակ է քալած ձիւնապատ, ամայի այն կատարներուն, որոնք իր կողմէն մշակուած հայ գրականութիւնն ու հայ քննադատութիւնը կը բնորոշեն: Նոր չէ որ համայնքներ քիչ այցելու կ'ընդունին, եւ գաղտնիք չէ որ Օշականի ընթերցողները կերպով մը ուխտաւորներ են, ծանր պիտի ու արգասաւոր ճիգը Օշական մարդուն, երկրորդ այն իրողութիւնը թէ, Օշականի համար բան մը ըլլալէ աւելի, բան մը ընել կարենալու համար մանաւանդ, բան մը ըլլալու իղձը, ապահովաբար ամենէն մաքուր ճիգը եղաւ իր խղճին: Այս է պատճառը անշուշտ որ Օշական հակառակ իր կենսունակ ու ներքին տրամադրութեանց, կեանքի սովորական հրապոյրներէն միշտ խուսափող մը եղաւ, այդ բոլորին վերջնական հաշուեկշիռը փորձելով թուղթին վրայ, ապրելու վաղանցուկ հաճոյքը վերածելով «թուղթի փառքին» ինչպէս իր սովորութիւնն էր ըսել: Եւ ինչ որ իր նկարագրին ամենէն յատկանշական գիծը կը ցոլացնէ, այն է թէ, սկիզբէն, այսինքն հմտութեան եւ արուեստի մարդը իր մէջ կազմուելուն առաջին օրէն, իր հակումները կ'ուղղուին դէպի մեր ժողովուրդի բարձրագոյն արժէքներու հետախուզութիւնը:

Օշական մինակ է քալած իր փառքին ու ինքն է մեծ ճարտարապետը ինքզինքին: Ասիկա զարտուղութիւն մ'ըլլալէ աւելի՝ ծնունդ պիտի տար զարտուղի նկատուած ու

սխալ դիտուած այն մեծ գործին որ Օշականով կը մնայ մեր գրականութեան:

Պէտք է ընդունիլ թէ Օշական զօրաւոր անհատականութիւն մըն է: Կ'ըսենք այսպէս, մտածելով իր կեանքին, որ տեսակ մը կամաւոր ինքնափակում է, ինքզինքը իր գործին ամբողջապէս նուիրել կարենալու բարբարոս եւ այլամերժ պատրանքով: Սակայն ասիկա կերպով մը ճակատագիրն ալ է բոլոր «մենականերուն»: «Մեծ գործերը ի վերջոյ մենութեան մէջ կը ծնին»: Կեանքէն բխող եւ իր գործը ընդգրկող այս առանձնապաշտութիւնը մէկ կողմէն պաշտպանած է անոր գործը, միւս կողմէն բոլոր զինք կարգացողները լեցուցած է վայրագ մտապատկերներով իր մասին: Գիտեմ տասէն աւելի մարդեր, որոնք իրեն այցելութեան մը նեղութիւնը կ'ուզէին խնայել իրենց, խորհելով բիրտ եւ դաժան մարդու մը հետ շփման մը անտեղութենէն: Սակայն մեծ եղած է նման խորհողներու զարմանքը առհասարակ, երբ կարծր եւ անհանդուրժելի նրկատու Օշականին փոխարէն, որ Արամազդի մը կատաղութեամբ միշտ հալածեց յաւակնութեամբ եւ բռնութեամբ «Տիրոջ պարտէզը» մտնել ուզողները, կը դիմաւորուէին մանուկի մը չափ պարզ եւ հին բարեկամի մը նման քաղցր Օշականէն:

Հակառակ այս իրողութեան, Օշական քառասուն տարիէ ի վեր մեծ նախանձախնդիրն է եղած մեր գրականութեան մէջ վճռական գեղեցկութեանց յաւելումին: Ոչ մէկ ընթացիկ հիացում, պարտադրուած կարծիք եւ հանգանակ զայն չեն կրցած ընկճել որպէսզի նահանջէ իր այս խստապահանջութենէն: Այս աշխատանքին մէջ անիկա քալած է աղանդաւորի մը պէս կրքոտ, աններող եւ ապերասան: Ու ինքը կը հաւատայ թէ գրական վաստակի մը դէմ իր այս կեցուածքը, հարազատ գեղեցկութիւնը, իրաւութիւնը գտնելու եւ փառաւորելու կ'արժէ աւելի, քան գովեստաբանութիւնը արժեմին ու շարժեմին: Այս խստապահանջութեամբ անիկա կը հաւատայ թէ կը ծառայէ հայ գրականութեան հարազատ փառքին, աւելի արդիւնքով, քան անոնք որոնք գիտութեամբ կամ անգիտութեամբ իրենց ճաշակներու կամ հասկացողութեանց համաձայն կը կարծեն արժէքներ տեսնել հոն՝ ուր անկէ շուք կայ միայն:

Օշականի այս խստադատ վերաբերմունքը ուրիշ կերպով ալ ունեցած է իր անդրադարձը անոր վերագրելով ամբարտաւանութեան մեղքը: Այս զգացումը եւս պէտք է ըսել թէ կու գայ պատրանքէ մը: Մարդիկ կը շփոթեն խստապահանջութիւնը ամբարտաւանութեան հետ, ամէն անգամ որ իրենց հասցէին իրենց որոնած, խնդրած գովեստը, խունկը չեն գտներ: Անամբարտաւանութեան ընդունակ են միայն սնամէջ ուղեղներ եւ աղքատ հոգիներ: Օշականի միտքն ու հոգին հակառակ իրենց պարզութեան, մանաւանդ պարզասիրութեան, հարուստ են իշխանի մը գանձարանին չափ: Գովասանք մըրած չենք ըլլար իրեն, եթէ ըսենք թէ Դուրեանէն վերջ՝ անիկա մեր մեծագոյն հմուտն է: Կը ճանչնայ մեր պատմութիւնն ու մատենագրութիւնը իր խորութեանը եւ գեղեցկութեանը մէջ. եւ ոչ ոք իրեն չափ կրնայ հաղորդ ընել զմեզ անոնց հոգեկան, ցեղային եւ մանաւանդ գեղագիտական արժէքներուն: Իրեն ծանօթ են նաեւ օտար մատենագրութիւնը, իմաստասիրութիւնը, եւ գիտական հոգեբանական եւ նոյն իսկ բժշկական ուսումներու որոշ եւ ընդարձակ գօտիները: Ու ինք գիտէ ընդգրկել այս բոլորը մասնագիտական ըսուելու չափ մանրամասն ճշգրտութեամբ:

Բայց իմ միտքս, իրեն համար ընտելական դարձած ծալքով մը երբ կը ձգտի այս ամէնուն ներքեւ տեսնելու մարդը, անով կարենալ յարաբերելու միւս արժէքները, տարօրէն տրտում զգացում մը կը լեցնէ զիս, մեծ մարդերու կեանքին տրտմութիւնը չէ ասիկա, այլ գլխիվայր հասկցող ճակատագիրներու ողբերգութիւնը: Ի վերջոյ մարդեր կան որոնք շար աստղի ներքեւ են ծներ, ինչ կերպով ալ որ ուզենք արժեւորել կամ հասկնալ այս բացատրութիւնը, անիկա կը մնայ պատշաճ իրողութիւնը շատ մը կեանքերու, որոնք միշտ պիտի տառապին ու հալածուին իրենց ունեցածին շատութեանը համար,

երբ կը զգան մանաւանդ թէ իրենց քովէն անցնող բազմութիւններ անմասն կը մնան իրենց ունեցածին: Նոր չէ որ աստուածներու կրակը մարդոց բարիքին բերողները՝ կանչուին քաւելու իրենց մեղքը:

Վերադառնանք սակայն Օշական մարդուն: Ո՛չ որ պիտի ուզէր համամիտ ըլլալ ինծի՝ իր հազարաւոր աշակերտներէն եւ սակայն թիւով քիչ բարեկամներէն, եթէ ըսէի թէ Օշականը ամենէն պարզ, ազնիւ եւ օգտակար ըլլալու զգացումով տոգորուած անձնաւորութիւն մըն է: Այս վերադիրները, եթէ ուրիշներու պարագային բացուելու պէտք չունին: Օշականի անունին առջեւ անհրաժեշտ բացատրութեան կը կարօտին: Օշականը՝ որուն քերականութեան մէջ գոյութիւն չունին կարծես ածական ու մակբայ, որ ամէն բանէ աւելի պահանջեց, ինչպէս կեանքի, այնպէս ալ գրականութեան մէջ պարզութիւն եւ իրաւութիւն, իր բացատրութեամբ, իմ հանդիպած ամենապարզ մարդերէն է եւ կը մնայ: Պարզ է իր ընկերային յարաբերութիւններու մէջ, պարզ ու անկեղծ իր աշակերտներու եւ բարեկամներու նկատմամբ, պարզ՝ կեանքի պահեր ու պարագաներ առնելու չէ կրցած ձեւի եւ չափի մարդը ըլլալ, եւ ասիկա նոյնպէս իր գրականութեան մէջ: Մոճակներով կրնայ պարահանդէս երթալ, եւ գիշերանոցով յաճախ կ'ընդունի իր հիւրերը: Պարզ կեանքի մարդ, զգացումի եւ զաղափարի մարդ, բայց յաւէտ գործի մարդն է Օշականը: Սրտի եւ կամքի իր այս անփոխանակելի առաւելութիւններուն շնորհիւ է որ Օշական կրցած է ըլլալ այն ինչ որ է:

Ազնիւ է Օշականը, մանուկի մը չափ բաց սիրտ: Ռընանի մը ուղեղ ունի, բայց մանուկի մը հոգին. ան գիտէ աշխարհի չարն ու բարին, սրբազան մատեաններու խոստումը, եւ բոլոր ժամանակներու գիտուններուն վճիռը, բայց խորապէս կը զգայ գեղեցկութիւնը մանուկի հոգիին եւ կ'ազդուի հաւատքով ծունկի եկող Տէրտէրի աղօթքէն: Թերեւս ասկէ կու գայ այս տարօրինակ վիճակը որուն նմանը մենք հազիւ կը հանդիպինք Րաֆֆիին մօտ.՝ ատիկա արմատական ազնութիւն է թերեւս իր ժողովուրդին իսկ կտակը իր արեան, որուն գինովն է որ մենք մեր բոլոր գերութեան ընթացքին պահեր ենք մեր հոգեկան միութիւնը, այն անբացատրելի համակրանքը, զոր մեր ժողովուրդը կ'արթնցնէր կանխող դարերուն, իրեն այցելող ամէն Եւրոպացի մեծ ճանապարհորդի մէջ: Իր գործին մէջ: Իր գործին մէջ խորունկ անդունդներ, հոգեբանական անմատոյց բարձունքներ, ծանրածանր մեղքեր ու ճահիճ, ինչպէս ամենէն զազիր ոճրագործներու ջոլիւր, անբաւական կու գան պղտորելու այս քառասյունութիւնը որ զգալի է Տոստոյովսկիի ալ գործին մէջ, եւ ճիշդ Օշականի գործին նման թէեւ թանձր, աղջամուղջի մէջ խորասոյգ, չի դադրիր քրիստոնէական սիրոյ բոցավառ աշխարհ մը ըլլալէ: Ռուսին միստիքը եւ հայուն ազնութիւնը: Օշականին զգայնութիւնը նուազ ներգործական է, սակայն շղարշային ծփանքով կը փռուի իրերուն վրայ եւ մարդոց մէջ կը դնէ անօրինակ խռովք եւ քաղցրութիւն: Իր թափանցումին սրբութիւնը կենդանի մարդերն ու անցեալ կեանքերը գիտէ ճեղքել ու անցնիլ: Օշականին քով ծառ մը, ջուրի երակ մը, ամպի կտոր մը եւ մարդ մը շատ անգամ հաւասար գծի վրայ կու գան, անիկա գիտէ շնչաւորել արտաքին իրերը: Իր բոլոր գործերը կը միաւորեն մեծ վէպերու յանկուցիչ քմայքը եւ անցեալներու արդար կսկիծը: Հակառակ իր լայն հմտութեան, տարիքին եւ հսկայ յուսախաբութեանց, կեանքի իր մէջ մթերած դառնութեան եւ անհուն պատրանքներուն, որոնք իր գերագոյն արիւնումները եղան ու են, ան կը պահէ տակաւին բանաստեղծներու վայել զգայնութեանց թարմութիւն մը, գորովիլ կրնալու մանկունակութիւն մը: Իր այս զգայնութիւնը լուսաւորուած ու հոծացած արուեստի բըխումներով, զինք կ'ընէ մեր մեծագոյն ումանթիքը, որ Օշականի մօտ գրական ծանօթ հասկացողութիւն մը ըլլալէ աւելի նկարագրի, խառնուածքի կտոր մըն է: Իր բոլոր հերոսները հակառակ իրենց ամենէն սեւ գիծերով տիպարներ ըլլալուն, համակրելի են իրենց մարդկայինով: Օշական խորապէս կ'ատէ Թուրքը, սակայն սքանչելի թրքոհիներ

Եւ թուրքեր տուած է: Իր ոճրագործներն ու պոռնիկներն անգամ տարօրինակ զգացում մը կ'արթնցնեն մեր մէջ, որ ի ծնէ համակրանք չէ, զգուանքի ալ չի նմանիր: Այս՝ կը բխի Օշականի համակրանքէն ինչպէս մարդերու, այնպէս ալ իրերու նկատմամբ: Օշական իր ծանօթութեանց մթերքին հետ միասին ունի կիրք, այն հրայրքը, ջերմութիւնը, ուր կեանքը կը դադրի ըլլալէ պատկեր կամ պատահականութեանց շարք ու կը դառնայ ուրիշ բան: Օշական գլուխներ ունի իր զանազան գործերուն մէջ ուր էջը կը դադրի ըլլալէ թուղթ եւ կ'ըլլայ մօր մը սիրտ, կնոջ մը հոգին, սիրոյ դժոխք մը, ու այս բոլորը նորութեան լոյսին մէջ: Օշական ունի նաեւ գոյն, կիրքի մէկ ուրիշ արտայայտութիւնը, որ Պոլսեցիներուն նկարչութիւնը չէ, այլ կեանքի գոյն:

Օշականի մօտ կայ սկեպտականութիւն մը, որ մտքի ձեւ ըլլալէ աւելի՝ անոր զանցումն է, չգոյութիւնը: Ոչ մէկ բանի առջեւ Օշականի միտքը կրնայ երկար մնալ, ամէն բանի առջեւ կենալ ուզելուն համար թերեւս: Օշականի միտքը հակառակ իր հմտութեան եւ լայն հորիզոնումին մետաքս թաշկինակի մը նման քաղցր է ու ծփուն, եւ մանուկի մը ափը պիտի բաւէր զայն ամբողջապէս իր մէջ ունենալուն համար, այնքան յստակ ուրախ է իր հոգին: Օշական շատ քիչ բարեկամներ ունի, վասնզի շատ քիչներուն կրնայ ընտելանալ: Սակայն անոնք որ կրցած են շահիլ իր անվերապահ բարեկամութիւնը, անոնց նկատմամբ պարզ է ու սրտաբաց դպրոցական ընկերոջ մը նման: Ընկերութեանց մէջ վերապահ է, չի խօսիր, չի վիճիր, իր սիրած նիւթերուն շուրջ միայն իր մտերիմներուն հետ կ'ուզէ խօսիլ: Զափազանց ընտանեակ է, գիշերները չի քնանար, եթէ իր տանը անդամներէն որեւէ մէկը նոյնիսկ թեթեւ անհանգստութիւն մը ունենայ:

Օշական վերջերս նկատուած է հակասութեանց մարդը, ինչպէս իր դատումներուն, այնպէս ալ իր գրութիւններուն մէջ: Ըսինք երկուութիւնը իր տիպարներուն, որոնք հակառակ իրենց ծայրայեղ հակումներուն պարզ են, անուշ եւ մարդկային, իրական ծնունդներ Օշականի ներքին մարդուն, հոգիին: Օշական մարդերն ու իրերը իբրեւ արարք, իբրեւ ձեւ եւ իբրեւ գոյն, իրարմէ անկախաբար տեսնելու եւ արժեւորելու կերպը ունի: Իր հիացումները չի սակարկեր իբրեւ դատող մեր երեւակայութեան, ինչպէս նաեւ իր ուրացումները մեր այս կամ այն թերութեանց նկատմամբ: Օշական նման է այն հաւատացեալին, որ արցունքներով եւ վերապահ հոգիով կրնայ աղօթել Տիրոջ տանը մէջ ու նոյն թափով եւ հեշտանքով ապրիլ մեղքը: Կեանքի այս տարբեր երեսներու վրայ իրարմէ անկախ կարենալ բնակելու այս իրողութիւնը որ Ռուս մեծ գրագէտներու արտակերպոն գլխաւոր իրայնութիւնը կազմեց, ամենացայտուն գիծն է Օշականի մտածողութեան: Այս է պատճառ որ Օշական մեզի կ'երեւի հակասական ինչպէս իր դատումներու այնպէս ալ իր գրութիւններուն մէջ:

Օշական տխուր է, անիկա իր սրտին մէջ ունի պարապ մը զոր ոչինչ կրցած է լեցնել: Այդ տխրութիւնը կը բխի թերեւս մանկութեան վճիտ երջանկութեան մը պակասէն, թերեւս հոգեկան խառնուածքէն եւ կամ գաղափարական անաւարտ հետամտութենէ մը: Կեանքը իր առօրեայով կը թուի հրապոյր չունենալ Օշականի համար, ասկէ անշուշտ իր համակիր ու քաղցր հակումը ուրիշներու հոգեբուն: Ան բոլորանուէր մատուցող մըն է բոլոր անոնց՝ որոնք կու գան բաժին խնդրելու իր ունեցածէն: Ամէնուն իր ժամանակը տալու եւ բարոյական լայն աջակցութիւն ըլլալու իր յօժարամտութիւնը պարտականութեան մը զգացումը չէ, այլ ապրում մը: Տալու, բաշխուելու այս բարձրօրէն մարդկային բերումը իր երազներէն հալածական այս մարդուն մէջ՝ կերպ մըն է թերեւս մխիթարութեան, իր հոգին լոյսին մէջ բերելու ճիգ մը: Հակառակ արտաքին այլաճանաչութեան, Օշականը իրապէս համեստ է: Իր մտքին բարձրութիւնը եւ լայնութիւնը կը հակակշռուին այսպէս մարդկային ամենէն անուշ առաքինութեամբ, ինչպէս իր՝ այնպէս նաեւ իր ժողովուրդին վրայ: Իր ուրացումներն իսկ կը ծնին այս համես-

տուլթենէն: Վասնզի ինչպէս ըսուած է իրական հեզը, համեստ հոգին, ան է՝ որ վեհութենէ մը կը նայի կեանքին, եւ միւս կողմէն մօտ է հոգիով ամէնուն:

Օշական կը պատասխանէ իրեն դիմող ամենէն համեստ խնդրանքներուն իսկ, գրական գետնի վրայ մանաւանդ: Այս յօժարամտութիւնը, ուրիշ երես համեստութեան, զինք հեռու է պահած չոր, անտեղի եւ ստերջ ըլլալէ: Ամբարտաւանը՝ այն զգացումը որ կը լլկէ տխեղ հոգիները միայն, Օշականի սրտին անծանօթ է: Ոչ թէ ի խնդիր անւան գործած, տուած ու նուիրած է, այլ պարտականութիւն մը կատարած ըլլալու գիտակցութեամբ միայն, նման նուիրատուի այն ծառային որ իր Տիրոջմէն իրեն յանձնուած քանքարը չէր կրնար չշահաւորել յօգուտ ուրիշներու: Բոլոր անոնք որոնք իր հետ շփման կը մտնեն զինքը իր գիրքերէն եւ համբաւէն մտապատկերելէ վերջ, կ'ունենան շատ անուշ հիասթափութիւն մը, այդ բարբարոս պատկերէն գառնուկի պէս մարդ մը իրենց առջեւ գտնելով:

Կարելի է ըսել նաեւ որ այդ համեստութիւնն է որ պաշտպանած է զինք 40-է աւելի տարիներ իր դէմ գործուող խաշակրութեան հանդէպ, յարդարելով զինքը իր տրամաջին հանդուրժելու: Ոչ միայն չի կարգար իր վրայ եղած յարձակումները եւ իրեն եղած գովասանքները, այլեւ կը տառապի այդ ամէնուն իր հաշտոյն ստեղծուած ըլլալէն:

էջերը լեցուեցան եւ ինծի կու գայ թէ շատ քիչ բան յաջողեցայ բերել ընթերցողին, թերեւս անոր համար որ մարդ մը տալու արարքը եւ զայն սիրած ըլլալու հեշտանքը իմ մէջ կը գործեն հաւասար չափով: Թերեւս այս է պատճառ որ չեմ կրնար իր նկատմամբ պահել վերլուծողի հանդարտ ճշտութիւնը:

Կրակի մը քով մարդ միշտ քիչ մը կը տաքնայ, ըսեր է մեր ժողովուրդը: Թող ներւի այս տողերուն իրենց անկեղծութիւնը, թերեւս շատութիւնը, բայց անոնք հազիւ կը ծածկեն այն շքեղ ապրումներն ու հանդէսը, որոնք իմ եւ Օշականին մինչեւ տարիներու կերպարանքին տակ կը մնան բիրեղացած:

Օշական մարդ մըն է որ էջերով չի տրուիր:

ԵՂԻՇԷ ՎԱՐԴԱՊԵՏ (ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ)

(Արտատպուած՝ «Նոր Գիր» եռամսեայ հանդէսէն, 1946, № 3-4)

